

УДК 378.81

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ІДЕЇ ЯКИМА ЯРЕМИ

Р.Є. Зверюк (Львів)

У статті вперше досліджені лінгводидактичні аспекти діяльності та науковий доробок українського вченого Якіма Якимовича Яреми (1884–1964). Для досягнення поставленої мети проаналізована його науково-педагогічна спадщина, здійснений аргументований вибір тих праць, які стосуються лінгводидактики в цілому та методики навчання іноземної мови зокрема. На основі порівняльно-історичного методу співставлені методичні підходи Я.Я. Яреми та Л.В. Щерби, одного з провідних лінгводидактів того часу. Аналітико-синтетично з'ясовано, що методика навчання іноземної мови авторства Якіма Яреми сутнісно є граматично-комунікативною, структурно – ступенево-концентричною, розроблена для забезпечення штучного (без мовного середовища) способу засвоєння чужої мови, включає пасивно-репродуктивне вправлення, проте ґрунтується на активно-продуктивних вправах.

Ключові слова: вправлення, граматично-комунікативна методика, лінгводидактика, навчання іноземної мови, ступенево-концентрична структура, Яким Ярема.

Зверюк Р.Е. Лингводидактические идеи Якіма Яремы. В статье впервые исследованы лингводидактические аспекты деятельности и научные наработки украинского ученого Якіма Якимовича Яремы (1884–1964). Для достижения поставленной цели проанализировано его научно-педагогическое наследие, осуществлен аргументированный выбор трудов, касающихся лингводидактики в целом и методики обучения иностранному языку в частности. На основании сравнительно-исторического метода сопоставлены методические подходы Я.Я. Яремы и Л.В. Щербы, одного из ведущих лингводидактов того времени. Аналитико-синтетически выяснено, что методика обучения иностранному языку авторства Якіма Яремы по существу является грамматически-коммуникативной, структурно – ступенчато-концентрической, разработана для обеспечения искусственного (без языковой среды) способа усвоения чужого языка, включает пассивно-репродуктивное упражнение, хотя базируется на активно-продуктивных упражнениях.

Ключевые слова: грамматически-коммуникативная методика, лингводидактика, обучение иностранному языку, ступенчато-концентрическая структура, упражнение, Яким Ярема.

Zveryuk R.Ye. Linguodidactic Ideas of Yakym Yarema. The article for the first time investigates the linguodidactic aspects of the activity and scientific achievements of Ukrainian scientist Yakym Yakymovych Yarema (1884–1964). In order to achieve the goal, his scientific and pedagogical scientific heritage has been analyzed, an argumentative choice of works related to linguodidactics in general and methods of teaching a foreign language in particular have been carried out. While using the comparative-historical method, the methodological approaches of Ya.Ya. Yarema and L.V. Shcherba, who is considered to be the one of the leading linguodidacts of the time, are compared. Analytically and synthetically it was found out that the method of teaching a foreign language composed by Yakym Yarema essentially is a grammatical and communicative, structurally – degree-concentric, designed to provide artificial (without the linguistic environment) method of assimilating another's language, including passive-reproductive exercise, however is based on active-productive exercises.

Key words: degree-concentric structure, exercises, foreign language teaching, grammatical-communicative method, linguodidactics, Yakym Yarema.

1. Вступ

Історія лінгводидактики в Україні, особливо щодо навчання іноземних мов, не надто багата на наукові розвідки. Почасти ця ситуація була обумовлена централізацією методичних шкіл у Москві

та Санкт-Петербурзі (Пассов, 1989 [12]; Аракин, 1989 [1]; Рахманов І.В. та співавт., 1972 [15]; Миролюбов А.А., 2002 [8]; Щерба Л.В., 1929, 1974 [21; 22]; Цетлин В.С., 1961 [19]), а також активним розвитком наукових та практичних основ ме-

тодики викладання російської як іноземної в союзних республіках радянського періоду. Не став винятком і український час, оскільки, по-перше, ставлення до вивчення іноземних мов корелювало із загальним вектором державної зовнішньої політики, по-друге, в освітню практику стрімко ввійшли методичні системи, розроблені в країнах, де відповідна мова є основною.

Однак не можна стверджувати, що дослідницьке поле методики викладання іноземних мов цілком порожнє. Вагомий доробок з методики викладання іноземних мов мають сучасні фахівці, зокрема С.Ю. Ніколаєва, яка є автором низки методичних праць [10; 11], колективи авторів за ред. Бігич О.Б. [4], Л.А. Сажко [13], І.В. Самойлюкевич [14], а також Морська Л.І. [9], Майер Н.В. [6], Биконя О.П. [2], Задорожна І.П. [3], Смолінська О.Є. [7; 17]. Попри наявність результатів відповідних досліджень і достатню практичну розробленість методики навчання іноземних мов, коли йдеться про українських вчених-методистів в історичному контексті, відомості мають обмежений характер.

У зв'язку із цим метою написання статті є висвітлення ключових положень методики навчання іноземної мови, розробленої Якимом Яремою (1884–1964).

Для реалізації мети слід виконати такі завдання:

- окреслити ті факти біографії Якіма Якимовича Яреми, які сприяють розумінню загальної спрямованості його практики як викладача іноземної (німецької) мови;
- проаналізувати систему лінгводидактичних ідей Я.Я. Яреми у порівняльно-історичному контексті;
- визначити лінгводидактичні праці вченого, аргументувати вибір тих, що підлягають дослідженню як відповідні до предмета методики навчання іноземної мови;
- охарактеризувати розроблену ним методику викладання іноземної мови.

Матеріали і методи

Для дослідження першоджерел використані матеріали фонду № 12 «Ярема Яким Якимович (1884–1964) – літературознавець, педагог, психолог, громадський діяч» Наукового архіву Наукової бібліотеки НУ «Києво-Могилянська академія» [29].

При підготовці статті використані методи контент-аналізу, порівняння, синтезу як загальнонаукові, метод вивчення архівних джерел як історико-педагогічний, методи критичного аналізу літературних джерел, порівняльно-історичного аналізу, пробного навчання як специфічно лінгводидактичні.

Результати й обговорення.

Яким Ярема: практичний досвід лінгводидактики

Вивчення біографічних відомостей про Якіма Якимовича Ярему дає можливість для двох висновків: по-перше, у різні періоди життя його наукова діяльність мала виразно різні наукові пріоритети (філософія, педагогіка, психологія, літературознавство), по-друге, протягом усього життя, починаючи з навчання у гімназії м. Перемишля (Польща) протягом 1895–1903, він або вивчав іноземні мови (польська, німецька, французька, латинська, старогрецька, англійська), або навчав їх, або здійснював практичну перекладацьку діяльність. В особовій справі Якіма Яреми з останнього місця праці, Львівського державного ветеринарно-зоотехнічного інституту (нині – Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького), вказаний педагогічний стаж з 1909 по 1950 рр. – 38 років і, власне, стаж роботи в цьому навчальному закладі 12 років, які сумарно складають 50 років.

Після закінчення університету у місті Граці (Австрія), де вивчав німецьку та класичну філологію, і складання в листопаді 1908 року професійного іспиту на право викладати німецьку мову як основну, а класичну філологію – як додаткову в гімназіях та реальних школах з польською, українською та німецькою мовами викладання [16], Яким Якимович у 1909 році розпочинає свій трудовий шлях як педагог гімназії в м. Самборі. Вже з 1910 по 1914 працює викладачем німецької і латинської мов та пропедевтики філософії в гімназії імені Франца Йосифа з українською мовою навчання міста Тернополя, де одним із його учнів був майбутній предстоятель Української греко-католицької церкви Йосип Сліпий, який потім згадував про Я. Ярему з великою повагою [23, с. 15]. У період перебування в таборах для інтернованих у Чехословаччині Яким Ярема організовував навчальні курси, де викладав іноземні мови. З 1930 до 1940 року викла-

дає німецьку й латинську мови у Тернопільській гімназії (середній школі). У 1940–41 рр. викладає німецьку мову на відповідній кафедрі Львівського державного університету імені І. Франка. Від 1942 до 1944 р. викладає німецьку мову на Державних технічних фахових курсах (Львівський політехнічний інститут), укладає підручний німецько-український словник [25]. У 1944 році Яким Ярема займає посаду в.о. доцента на кафедрі німецької філології Львівського університету, а з 1950 завідує кафедрою іноземних мов Львівського ветеринарно-зоотехнічного інституту (тепер – Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького) аж до виходу на пенсію у 1962 році.

Лінгводидактична спадщина Якіма Яреми

Лінгводидактичними за змістом та згідно із призначенням вважаємо такі праці Я.Я. Яреми (хронологічно):

- Рецензія «Онуфрій Солтис. Учебник німецької мови для самоуків. Накладом філії Руского тов. педагогічного. Тернопіль, 1910. Ст. 80. Ц. 40 сот.» – Наша школа. – 1911. – Кн.1. – С. 57–58 [26].

- Читанка для українського народу з образками. Частина перша. У світі. – Відень–Прага, 1923. – 27 с. Я. Яремою укладені тексти «Один за всіх» (про Вільгельма Теля), «Безіменні герої» (про героїзм сербів у Першій світовій війні), «Числом малі, та духом великі» (про боротьбу ірландського народу) [28].

- Доповідь «До методики навчання чужої мови в нищих клясах» (1932). Рукопис [24].

- Німецько-український підручний словник. – Львів : Укр. вид-во, 1941. – 728 с [25]. Містить понад 8000 лексичних одиниць, в тому числі – мовні звороти.

- Czytanka dla klasy czwartej / Ułożyli S.Fedczyszyn, P. Hausvater, J. Jarema. – Київ–Львів : держ. учб.-пед. вид-во «Радянська школа», 1950. – 216 с. [20]. Крім опрацьованих адаптованих текстів, має відповідний методичний апарат.

- Російсько-український ветеринарний словник (12000 термінів) / Л. Погребняк, Я. Ярема. – К. : Наукова думка, 1964. – 380 с [27]. Містить етимологічні відомості й латинські терміни.

Як безпосередній матеріал для вивчення методики викладання іноземної (німецької) мови нами

обрано: доповідь «До методики навчання чужої мови в нищих клясах» [24], рецензію «Онуфрій Солтис. Учебник німецької мови для самоуків. Накладом філії Руского тов. педагогічного. Тернопіль, 1910. Ст. 80. Ц. 40 сот.» [26], «Німецько-український підручний словник» [25]. При цьому керувалися такими міркуваннями: насамперед доповідь – безпосередній виклад Якимом Яремою своєї методичної системи навчання мови; по-друге, рецензія, в якій міститься аналіз його критичних підходів щодо підручника іншого автора, це дає змогу з'ясування методичної точки зору в порівнянні; по-третє, підручний словник, функціонально укладений з педагогічних міркувань надати фахову підтримку широким верствам населення у забезпеченні їх життєдіяльності в умовах окупації. Статті у цьому перекладному словнику [25] розташовані в алфавітному порядку і не ускладнені граматичними, орфографічними чи фонетичними характеристиками. Додатком до основної частини є перелік лексем, що змінюються не за загальними правилами (сильні та неправильні дієслова). Іменники подаються у називному відмінку лише у формі однини (дуже рідко – у множині, якщо іменник зі зміною числа змінює значення) та з означеним артиклем, який вказує на рід іменника. Подекуди у статті можуть бути і похідні слова, як, наприклад: Pole, der поляк; Polen, das Польща; polnisch польський.

Дієслова наводяться в неозначеній формі. Цифра біля сильних і неправильних дієслів показує порядкове число даного дієслова в списку, поміщеному в додатку в кінці словника.

Мовні звороти вміщено у тій статті, де заголовним є опорне слово, що в самому звороті замінюється тильдою. Тильда також може замінити складову частину заголовного слова.

У словнику вказані основні значення німецьких слів, тобто основні українські відповідники в порядку вживаності. Якщо відповідники синонімічні або близькі за значенням слова, то вони відокремлюються комою. Коли вони позначають кілька різних значень або якщо значення виражається різними частинами мови, то вони відділяються крапкою з комою.

Словник містить загальнозживану лексику, що охоплює різні сфери суспільного життя людини, деякі найпоширеніші терміни та географічні назви.

Їх українські відповідники – максимально точні й місткі. Лексика соціально-побутового характеру складає приблизно 70 %, суспільно-політичного – 5 %, решта – літературного характеру та найбільш розповсюджені наукові й технічні терміни.

«Читанку для українського народу з образками» [28] ми не досліджували через відсутність методичного компонента з іноземної мови. «Czytanka dla klasy czwartej» [20] підготовлена для польських спецшкіл, що працювали на території СРСР, тому теж має інший лінгвальний базис, крім того, складно визначити внесок Якіма Яреми в її впорядкування, хоч вона й неодноразово перевидавалася в Україні та Литві. «Російсько-український ветеринарний словник (12000 термінів)» [27] укладений із метою філологічного супроводу навчання іноземної мови за професійним спрямуванням вже по закінченні його педагогічної діяльності. Єдиною вказівкою на авторську участь Я. Яреми є рукописна примітка з особистими підписами співавторів на договорі з видавництвом Академії наук УРСР [5], де вказано, що 60 % гонорару буде виплачено Якимові Якимовичу, проте конкретизувати через мовний матеріал її неможливо, хоча із коментарів Степана Яреми (сина) слідує, що співавторство було вимушеним [23, с. 21].

Історично-наукове тло лінгводидактики Якіма Яреми

Перш за все, вважаємо доцільним визначити ключові засади методики навчання чужої мови авторства Якіма Яреми та означити її. У першій половині ХХ століття активно тривав пошук як предмета методики, так і методів навчання. На початку 30-х існувала думка про те, що рівень розвитку техніки викладання мови прямо залежить від рівня розвитку загального мовознавства, є його «технічним додатком» (Л.В. Щерба, Е.М. Рит). Це аргументували тим, що «ціла низка крупних теоретиків у сфері мовознавства займалися і питаннями методики викладання мови» [21]. На відміну від цієї позиції, Яким Ярема орієнтується не на теорію і навчання дорослих, а на практику навчання в школі. Відповідно Л.В. Щерба пов'язує ступінь складнощів у вивченні іноземної мови з рівнем сформованості граматичної культури рідної мови, а Я.Я. Ярема – з проблемами ефективності навчального

процесу (низький рівень підготовленості учнів, які перейшли в гімназійні класи, нестача підручників, мала кількість годин, недоліки техніки (методики) навчання [24, с. 2]). У цій тезі він ближчий до точки зору К.Д. Ушинського, який у своєму аналізі послідовного викладання іноземних мов [18] теж виходив з організаційно-методичних засад навчання мов. Ще однією схожістю між ними є розуміння сутності мовної компетентності в царині іноземної мови. Так К.Д. Ушинський вважав, що це означає «досягнути в ній тієї точки, коли мова стає власністю нашої природи, переходить через звичку в несвідому сферу душі й залишається за нами назавжди» [18, с. 299], а Я.Я. Ярема – що «наше знання чужої мови залишається тільки тоді нашим тривким психічним майном, коли ми пройшли школу важких спроб висловлювати цією мовою своїх вражень, думок, почувань, прагнень» [24, с. 2].

У той же час тривали пошуки методів навчання мови, серед яких значного поширення набули перекладні, проте їх опоненти активно просували прямий, аудіолінгвальний та аудіовізуальний. На початку праці «До методики навчання чужої мови в нижчих класах» Яким Ярема теж звертається до окремих методів (перекладного і прямого), проте виразно пов'язує їх вибір із постановкою цілей: «Головною ціллю навчання одної з чужих європейських мов – в даному випадку німецької мови – має бути, як цього вимагає програма Міністерства для гуманітарних шкіл, – передусім вправа як в усному, так і в писемному володінні тою мовою аж до повного удосконалення при рівнозначній підготовці до самостійного читання та розуміння літературно-наукових творів з метою пізнання культури того народу» [24, с. 1]. Водночас Я. Ярема апелює до тих, хто опонує чинній меті, аргументуючи це наявністю організаційних проблем, він пояснює: за неможливості розв'язувати об'єктивні проблеми, слід зосередитися на тому, що «залежить безпосередньо від учителя» [24, с. 2].

Як і К.Д. Ушинський та Л.В. Щерба, Я.Я. Ярема в основу своєї методики поміщає граматику, яка, на його думку, повинна стати «основою й вихідною точкою...», однак «не значить це зовсім, що граматика має стати інтегральною частиною або самоціллю при навчанні чужої мови» [24, с. 3].

Граматично-комунікативна методика навчання іноземної мови

Проведений вище аналіз, а також вивчення змісту праці Якіма Яреми «До методики навчання чужої мови в нижчих класах», дають змогу назвати розроблену вченим методику граматично-комунікативною, оскільки в її основу педагог заклав граматику як «нормативну теорію мови, яка показує нам закони мови й так служить нам провідником на шляху, що має вести до повного опанування цієї мови» [24, с.3]. Межі повного опанування мови передбачають всі види мовленнєвої активності, але насамперед – комунікативно орієнтовані: «Підготувати молодь, зокрема нашу молодь, не тільки до пасивного розуміння, але й до практичного володіння бодай одною з сучасних європейських мов. Це потрібно не тільки з огляду на можливі особисті користі чи вигоди, але й можуть вимагати того інтереси суспільства й народу» [24, с.2]. Яким Якимович також зазначає: «Виклад граматичного правила має бути тільки вихідною точкою для дальшої вправи в практичному прикладанні його в уснім слові і письмі» [24, с. 11].

Граматично-комунікативна методика Я. Яреми структурно є ступеневою (автор використовує слово «уступ» у значенні «сходинка») та концентричною.

Кожен «граматично-інструктивний» уступ містить два акти:

«1) подача (виклад, експозиція) певного закону мови (кожний факт мови – це закон мови), певного граматичного правила і його засвоєння;

2) вправа або тренінг у практичному вислові думок, у практичному опануванні цього правила, маючи на увазі це правило, згідно з правилом, аж поки техніка вислову не змеханізується» [24, с. 4]. Лінію дидактичного процесу, в якій перший акт є підйомом на вищий рівень, а другий – фазою застою для того, аби новонабуте стало засвоєним, Яким Ярема вважає найбільш природовідповідною, оскільки вона вповні відповідає ритму вікового розвитку (кризовий період–новоутворення–літичний період). У цій схемі (рис. 1) вчений зобразив поступ у навчанні мови.

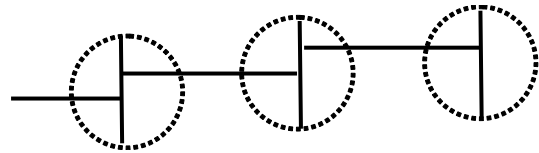

Рис. 1. Схема поступального руху в методиці Я.Я. Яреми (складена ним)* [24, с. 6]

* Примітки (складені нами): горизонтальні лінії – фази застою (літичні періоди); вертикальні лінії – подача (критичні періоди); коло – мовний (граматично-лексично-синтаксичний) матеріал, на основі якого здійснюються переходи та відбувається вправляння (новоутворення).

Концентричність у граматично-комунікативній методиці Якіма Яреми формується за рахунок того, що «виклад окремих законів мови не має йти механічно в тому порядку, як це вони зібрані в граматиках. При такому укладі всякий поступ був би неможливий. Систематичний виклад і вправа йде від фактів простіших до складніших на цілому просторі граматики, поступінно. З найпершими початками відміни іменників мусять уже йти в парі найелементарніші факти кон'югації і пояснення порядку слів в простому реченні, без того ми не могли б будувати перших речень» [24, с. 9].

На нашу думку, схему (рис. 1) можна перетворити так, щоби проілюструвати не лише ступеневу структуру, а й концентричний характер розгортання змісту навчання згідно із запропонованою методикою (рис. 2).

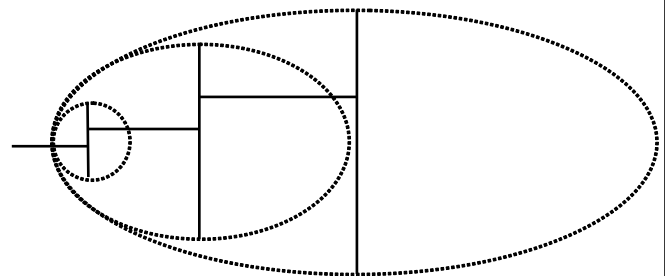

Рис. 2. Схема поступального руху в граматично-комунікативній методиці Я. Яреми з урахуванням ступенево-концентричної структури (складено самостійно)*

* Примітка: тлумачення графічних елементів співпадає з рис. 1

Є декілька застережень, зроблених Якимом Якимовичем з приводу того, що перший акт (подача) повинен базуватися *лише* на відомому лексичному матеріалі, по-друге, ступінь автоматизації попереднього елемента не менш ніж 50 % уможливує перехід до наступного, по-третє, жодне граматичне явище не повинне обходитися без вправ.

Вважаємо суттєво важливим прийом, що його рекомендує Я. Ярема для початкової стадії вправляння. У «Методиці навчання чужої мови у нижчих класах» він формулює його так: «В початковій стадії вправи виконання певного логічно-мовного акту є дуже ускладнене. На дане завдання мусить увага зосередитись наперед на відповідному граматичному правилі, вслід за тим йде напружена спроба виконати на матеріалі даних елементів намічений акт вислову згідно з даним правилом» [24, с. 11]. А вже у рецензії на підручник О. Солтиса знаходимо його конкретизацію. Критикуючи автора за таке пояснення правил вживання зворотного займенника: «Займенник сей в нашій мові остається без зміни при всіх особах, але в німецькій мові *sich* лише на 3. особу обох чисел не змінюється, а в 1 і 2 особі обох чисел заступаємо 4. відмінком займенника особового: *mich, dich* і т.д.» [26, с. 57], – Яким Ярема рекомендує таке пояснення: «Ми кажемо – я миюся, а Німець говорить: я мию мене, ти миєш тебе – замість – ся». Перетворення рідномовного тексту на деформований за зразком іноземної мови є методичним прийомом, рекомендованим Я.Я. Яремою на початкових етапах переходів на нові ступені. Відповідно до цього й слід розробляти систему вправ, формулювання завдань до них, які спочатку подавати українською, тоді – деформовано, врешті – іноземною. Таким чином легше можна досягти переходу на іншомовні мислеформи.

Описана вище мовна компетентність, орієнтована на опанування «духа мови» і/або «механізму закономірностей мови», суттєво відрізняється від позиції Л.В. Щерби, який іде від граматичної культури рідної мови до іноземної, тоді як Я.Я. Ярема рухається у напрямі від граматики до культури іноземної мови, наскільки можливо мінімалізуючи вплив рідної мови. Такий підхід обумовлений відмінністю у способах засвоєння рідної та іноземної мови (природний, в умовах мовного середови-

ща, та штучний) та, на думку Якіма Якимовича, неможливості їх інтеграції, бо «кожна дійсно чужа мова ніяким чином недоступна для безпосереднього природного засвоєння, може бути засвоєна (опанована) тільки *штучним способом* (підкреслення Я.Я.)» [24, с. 3]. Підтвердження цьому знаходимо й у рецензії, де у вступній частині Я. Ярема тонко іронізує з приводу надмірного використання української граматики: «Учитель курсу, який уживатиме того підручника, підготує хлопців у 6 місяцях до іспиту не тільки з німецького язика, але й руської граматики» [26, с. 57]. Недоліком у самовчителі О. Солтиса Яким Якимович вважає і намагання репрезентувати звуки німецької мови за допомогою кириличного фонетичного запису.

Завершуючи опис власної методики навчання іноземної мови, Я. Ярема звертається до типології вправ, поділяє їх на:

- пасивно-репродуктивні, ґрунтовані на відтворенні логічно-мовних зв'язків (словосполучень, зворотів, граматичних моделей) з готових текстів. Ефективність цього типу вправ прямо залежить від їх повторюваності, тому вони більш придатні для природного способу вивчення іноземної мови, хоча й можливі для дозованого застосування при штучному;

- активно-продуктивні, із виразною спрямованістю на самостійне конструювання логічно-мовних зв'язків: «Спонукаючи учня до самостійного орудування даними елементами мови згідно з певним законом, ми не тільки переводимо з ним щойно дійсну вправу у володінні мовою, але тим ми рівночасно вправляємо та розвиваємо і його інтелігенцію (інтелект – Р.З.). В такій ситуації уактивлюються звичайно також і логічні сили ученика; він приневолений на момент порівнювати, відрізняти, логічно висновувати і комбінувати, щоб могли справитись з поставленою задачею. З огляду на це ця метода заслуговує на назву методи інтелігентної (інтелектуальної – Р.З.)» [24, с. 14].

В рамках активно-продуктивних вправ, які до речі супроводжувати унаочненням («чи то у формі конкретної дійсності або її імітації, чи то в формі пластичного рисунку ілюстрації або принаймні тільки накресленої згубша схеми» [24, с. 16]), Яким Ярема пропонує такі:

- «1) метода аналогії (учням подається готова

модель певної мовної форми вислову і по аналогії до нього доручається утворювати далі подібні речення – в обсягу відомого вже матеріалу слів);

2) метода доповнювання (учням подаються готові речення з відповідними пропусками для правильного доповнення);

3) метода перекладу з рідної мови на чужу (ця метода має не тільки велику вартість для самої справи, але вона ще й тим надзвичайно важна, що звертає увагу на великі часто різниці між рідним і чужим способом вислову та привчає оперувати незалежно від рідної мови мовними категоріями);

4) метода опису, прив'язаного до дійсності або імітованої ситуації, наприклад до ілюстрації;

5) метода питань, нав'язуваних (що ставляться – Р.З.) до відомого вже тексту. У вищих класах вимоги щодо самостійності підвищуються: реферування подій, фактів» [24, с. 18–20].

Вивчивши зміст методики викладання іноземної мови авторства Якіма Яреми, ми уклали «Методичний poradnik з навчання німецької мови», який містить 2 частини: теоретичну (зміст доповіді Я.Я. Яреми «До методики навчання чужої мови в нижчих класах») і практичну (методична розробка семи тем із граматики німецької мови, здійснена на основі доповіді) [7]. За цим poradnikom зараз провадиться пробне навчання студентів спеціальностей 073 «Менеджмент», 211 «Ветеринарна медицина», 101 «Екологія», 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва» у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (рівень А2, згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти), сформована і контрольна група, проте експеримент ще не закінчений, хоча вже є позитивні відгуки від студентів.

Висновки

Отже, відповідно до поставленої мети вивчені джерела та визначені основні положення методики навчання іноземної мови авторства Якіма Яреми. Для досягнення цієї мети окреслені біографічні факти Якіма Якимовича Яреми, які свідчать про те, що протягом всього життя він мав дотичність до викладання іноземних мов на різних освітніх рівнях та досягнув успіху як викладач-практик. Крім того, нами здійснений порівняльно-історич-

ний аналіз лінгводидактичних ідей вченого на тлі провідних тенденцій початку ХХ століття. Шляхом вивчення архівних джерел обрані праці лінгводидактичної спрямованості, з яких вибрані три, змістом і/або функціональним призначенням яких є методика навчання іноземної мови (вибір аргументовано). Аналітико-синтетично визначено, що методика, розроблена Якимом Яремою є граматично-комунікативною, її структура – ступенево-концентрична, загальний спосіб навчання – штучний (без мовного середовища), спеціальні прийоми характеризуються як активно-продуктивне управління.

Перспектива подальших досліджень лінгводидактичних ідей Якіма Яреми полягає у їх поширенні, а також у прикладній розробці методичних матеріалів, що відповідають ключовим засадам навчання іноземної мови, які запропоновані вченим, чие ім'я неодмінно посяде одне із чільних місць в історії вітчизняної лінгводидактики.

Подяка. Висловлюємо вдячність працівникам Наукової бібліотеки НУ «Києво-Могилянська академія» за збереження, впорядкування архіву Якіма Яреми та сприяння у формуванні джерельної бази цього дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракин В.Д. Типология языков и проблема методического прогнозирования / В.Д. Аракин. – М. : Высшая школа, 1989. – 158 с.
2. Биконя О.П. Організація самостійної позааудиторної роботи з англійської мови студентів економічних спеціальностей / О.П. Биконя. – Чернігів : ЧНТУ, 2015. – 432 с.
3. Задорожна І.П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки: монографія / І.П. Задорожна. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2011. – 414 с.
4. Компетентність в аудіюванні майбутнього вчителя і викладача іспанської та французької мов : теорія і практика формування : колективна монографія / Бігич О.Б., Майер Н.В., Руснак Д.А., Яковенко-Глушенкова Є.В.; за заг. і наук. ред. Бігич О.Б. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – 168 с.
5. Листи від Погребняка Л.П. // Науковий архів Наукової бібліотеки НУ «Києво-Могилянська академія». Ф. 12. Оп. 1. Спр. 94. 1965 р. 3 арк.
6. Майер Н.В. Формування методичної компетентності у майбутніх викладачів французької мови: теорія і практика: монографія / Н.В. Майер. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – 482 с.
7. Методичний poradnik з навчання німецької

мови (на основі методики Якіма Яреми) / [Упор. Р. Зверюк]; За ред. О.Є. Смолінської. – Львів : ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького, 2017. – 52 с. 8. Миролубов А.А. История отечественной методики обучения иностранным языкам / А.А. Миролубов. – М. : СТУПЕНИ, ИНФРА-М, 2002. – 448 с. 9. Морська Л.І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: навчальний посібник / Л.І. Морська. – Тернопіль: Астон, 2008. – 256 с. 10. Ніколаєва С.Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2002 – 328 с. 11. Ніколаєва С.Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов (схеми і таблиці): навчальний посібник / С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2008. – 286 с. 12. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е.И. Пассов. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с. 13. Професійно орієнтоване навчання іноземних мов у старшій профільній і вищій школі: проблеми і перспективи : колективна монографія / Л.А. Сажко, Л.Я. Зеня, О.В. Бирюк та ін.; за заг. ред. Л.А. Сажко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – 225 с. 14. Професійно-методична підготовка майбутнього вчителя іноземної мови у вищому навчальному закладі: навчально-методичний посібник. / [Укладачі: Л.В. Калініна, І.В. Самойлюкевич, Л.І. Березенська, Н.П. Сіваєва, Н.Р. Петранговська, О.С. Гуманкова, Л.В. Барало, Ю.М. Жилиєва, А.М. Мормуль, І.Ф. Литнєва, Т.В. Копетчук]; За заг. ред. І.В. Самойлюкевич. – Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2008. – 165 с. 15. Рахманов И.В. Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XIX–XX вв.: в 3-х частях / И.В. Рахманов, Н.И. Гез, И.А. Зимняя, С.К. Фоломкина, А.Я. Шайкевич; [Под ред. И.В. Рахманова]. – М. : Педагогика, 1972. – 320 с. 16. Свідокство про навчання у Львівському університеті та університеті м. Грац (Австрія) // Науковий архів Наукової бібліотеки НУ «Києво-Могилянська академія». Ф. 12. Оп. 1. Спр. 107. 1908 р. 8 арк. 17. Смолінська О.Є. Система вправ у вивченні відмінкових форм на первинному етапі навчання української мови як іноземної / О.Є. Смолінська, О.С. Іванців. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Збірник наукових праць ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Вип. 12. – Харків, 2008. – С. 207–212. 18. Ушинский К.Д. Объяснительная записка к проектам программ учебного курса в воспитательном обществе благородных девиц в СПб Александровском училище. – С. 291–318 // Ушинский К.Д. Собрание сочинений : в 11 т. / редкол.:

А.М. Еголин (гл. ред.), Е.Н. Медынский и В.Я. Струминский ; [сост. и подгот. к печати В. Я. Струминский] ; Акад. пед. наук РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики. М. ; Л. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1948–1952. – Загл. обл. : Сочинения. Т. 2 : Педагогические статьи, 1857–1861 гг. –1948.– 655 с. 19. Цетлин В.С. Методика обучения грамматическим явлениям французского языка в средней школе: основные вопросы / В.С. Цетлин. – М. : Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1961. – 265 с. 20. Czytanka dla klasy czwartej / Ułożyli S. Fedczyszyn, P. Hausvater, J. Jarema. – Київ–Львів : держ. учб.-пед. вид-во «Радянська школа», 1950. – 216 с. 21. Щерба Л.В. Как надо изучать иностранные языки [Электронный ресурс] / Л.В. Щерба. – М., 1929. – Режим доступа: http://translationsrus.blogspot.com/2014/10/blog-post_64.html 22. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики. Изд 2-е / Л.В. Щерба. – М. : Высшая школа, 1974. – 112 с. 23. Яким Ярема 1884–1964. Бібліографічний покажчик / [Упор. С. Ярема, Л. Ярошевська] – Львів : Наукове товариство імені Шевченка у Львові, 1995. – 48 с. 24. Ярема Я. До методики навчання чужої мови в нищих клясах // Науковий архів Наукової бібліотеки НУ «Києво-Могилянська академія». Ф. 12. Оп. 1. Спр. 46. 1932 р. 22 арк. 25. Ярема Я. Німецько-український підручний словник / Зладив др. Я. Ярема. – Львів: Українське видавництво, 1941. – 728 с. 26. Ярема Я. Рецензія «Онуфрій Солтис. Учебник німецької мови для самоуків. Накладом філії Руского тов. педагогічного. Тернопіль, 1910. Ст. 80. Ц. 40 сот.». – Наша школа. – 1911. – Кн.1. – С. 57–58. 27. Ярема Я. Російсько-український ветеринарний словник (12000 термінів) / Я. Ярема, Л. Погребняк. – К. : Наукова думка, 1964. – 380 с. 28. Ярема Я. Читанка для українського народу з образками. Частина перша. У світі. – Відень–Прага, 1923. – 27 с. 29. Ярема Яким Якимович (1884–1964) – літературознавець, педагог, психолог, громадський діяч // Науковий архів Наукової бібліотеки НУ «Києво-Могилянська академія». Ф. 12. Оп. 1. 1869–2007 рр.

REFERENCES

- Arakin, V.D. (1989). *Tipologiya yazykov i problema metodicheskogo prognozirovaniya [Typology of languages and the problem of methodical prediction]*. Moscow: Vysshaya shkola Publ.
- Bihych, O.B., Maiier, N.V., Rusnak, D.A., and Yakovenko-Hlushenkova, Y.V. (2015). *Kompetentnist v audiiuvanni maibutnoho vchytelia i vykladacha*

- ispanskoi ta frantsuzkoi mov: Teoriia i praktyka formuvannia [Competence in listening to the future teacher and teacher of Spanish and French languages: Theory and practice of formation].* Kyiv: Vyd. tsentr KNLU Publ.
- Bykonja, O.P. (2015). *Orhanizatsiia samostiinoi pozaaudytornoj roboty z anhliiskoi movy studentiv ekonomichnykh spetsialnosti [Organization of independent extra-curriculum work in the English language of students of economic specialties].* Chernihiv: ChNTU Publ.
- Cetlin, V.S. (1961). *Metodika obuchenija grammatyčeskim yavlenijam francuzskogo yazyka v srednej shkole: Osnovnye voprosy [Methodology for teaching grammatical phenomena of the French language in the secondary school: basic questions].* Moscow: Izd-vo Akademii pedagogičeskikh nauk RSFSR Publ.
- Fedczyszyn, S., Hausvater, P., and Jarema, J. (1950). *Czytanka dla klasy czwartej.* Kyiv–Lviv: Derzh. uchb.-ped. vyd-vo «Radianska shkola» Publ.
- Kalinina, L.V., Samoiliukevych, I.B., Berezenska, L.I., Sivaieva, N.P., Petranhovska, N.R., Humankova, O.S. et al. (2008). *Profesiino-metodyčna pidhotovka maibutnoho vchytelia inozemnoi movy u vyshchomu navchalnomu zakladi: Navchalno-metodyčnyi posibnyk [Professional-methodical preparation of the future teacher of a foreign language in a higher educational institution: A teaching-methodical handbook].* Zhytomyr: Vydavnytstvo Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka Publ.
- Maier, N.V. (2015). *Formuvannia metodyčnoj kompetentnosti u maibutnykh vykladachiv frantsuzkoi movy: Teoriia i praktyka [Formation of methodical competence in future teachers of the French language: theory and practice].* Kyiv: Vyd. tsentr KNLU Publ.
- Miroljubov, A.A. (2002). *Istoriya otechestvennoj metodiki obuchenija inostrannym yazykam [The history of the domestic method of teaching foreign languages].* Moscow: STUPENI, INFRA-M Publ.
- Morska, L.I. (2008). *Informatsiini tekhnologii u navchanni inozemnykh mov: Navchalnyi posibnyk [Information technology in the teaching of foreign languages: A handbook].* Ternopil: Aston Publ.
- Nikolaieva, S.Y. (2002). *Metodyka vykladannia inozemnykh mov u serednykh navchalnykh zakladakh: Pidručnyk [Methods of teaching foreign languages in secondary schools: A textbook].* Kyiv: Lenvit Publ.
- Nikolaieva, S.Y. (2008). *Osnovy suchasnoi metodyky vykladannia inozemnykh mov (skhemy i tablytsi): Navchalnyi posibnyk [Fundamentals of Modern Methods of Teaching Foreign Languages (Schemes and Tables): Handbook].* Kyiv: Lenvit Publ.
- Passov, E.I. (1989). *Osnovy kommunikativnoj metodiki obuchenija inoyazychnomu obshcheniyu [Fundamentals of communicative methodology for teaching foreign-language communication].* Moscow: Russkij yazyk Publ.
- Pohrebniak, L.P. (1965). Lysty Ya. Yaremi vid Pohrebniaka L.P. [Letters from Pogrebnyak L.P. to Ya. Yarema]. Naukovyi arkhiv Naukovoї biblioteki NU «Kyievo-Mohylianska akademiia» [The Scientific Archive of the Scientific Library of the National University «Kyiv-Mohyla Academy»], Kyiv.
- Rahmanov, I.V., Gez, N.I., Zimnyaya, I.A., Folomkina, S.K., and Shajkevich, A.Y. (1972). *Osnovnye napravleniya v metodike prepodavaniya inostrannykh yazykov v XIX-XX vv. V 3-h chastyah [The main directions in the teaching of foreign languages in the XIX-XX centuries. In 3 parts].* Moscow: Pedagogika Publ.
- Sazhko, L.A. (Ed.). (2015). *Profesiino oriietovane navchannia inozemnykh mov u starshii profilii i vyshchii shkoli: Problemy i perspektyvy [Professionally oriented teaching of foreign languages in the senior profile and high school: Problems and perspectives].* Kyiv: Vyd. tsentr KNLU Publ.
- Shcherba, L.V. (1929). *Kak nado izuchat' inostrannye yazyki [How to learn foreign languages].* Moscow. Available at: http://translationsrus.blogspot.com/2014/10/blog-post_64.html
- Shcherba, L.V. (1974). *Prepodavanie inostrannykh yazykov v srednej shkole. Obshchie voprosy metodiki [Teaching foreign languages in higher school. General questions of methodology].* Moscow: Vysshaya shkola Publ.
- Smolinska O.Ye. (2008) Systema vprav u vyvchenni vidminkovykh form na pervynnomu etapi navchannia ukrainskoi movy yak inozemnoi [The system of exercises in the study of case forms at the initial stage of teaching Ukrainian as a foreign language]. *Vykladannia Mov U Vyshchykh Navchalnykh Zakladakh Osvity Na Suchasnomu Etapi. Mizhpredmetni Zviazky: Zbirnyk Naukovykh Prats KhNU Imeni V.N. Karazina. – Teaching foreign languages in higher educational establishments at the present stage: interdisciplinary connections: Collection of Scientific Papers of V.N. Karazin*

- Kharkiv National University, 12, 207–212* (in Ukrainian)
- Svidotstvo pro navchannia u Lvivskomu universyteti ta universyteti m. Hrats (Avstriia) [Certificate of education at the University of Lviv and the University of Graz (Austria)]. (1908, November 14). Naukovyi arkhiv Naukovoï biblioteky NU «Kyievo-Mohylianska akademiia» [The Scientific Archive of the Scientific Library of the National University «Kyiv-Mohyla Academy». Fund 12. Description 1. Case 107], Kyiv.
- Ushinskij, K.D., (1948–1952). Ob»yasnitel'naya zapiska k proektam programm uchebnogo kursa v vospitatel'nom obshchestve blagorodnyh devic v SPB Aleksandrovskom uchilishche [Explanatory note to the draft curriculum in the educational society of noble maidens in St. Petersburg Alexander's College]. In: A.M. Egolin, E.N. Medynskij, and V.Y. Struminskij (eds.). *Collection of works: in 11 volumes. Vol. 2.* Moscow: Izd-vo Akad. ped. nauk RSFSR Publ., pp. 291–318.
- Yarema Yakym Yakymovych (1884–1964) – literaturoznavets, pedahoh, psykholog, hromadskiy diiach [Yarema Yakym Yakymovych (1884-1964) – a literary scholar, a teacher, a psychologist, a public figure]. (n.d.). Naukovyi arkhiv Naukovoï biblioteky NU «Kyievo-Mohylianska akademiia» [The Scientific Archive of the Scientific Library of the National University «Kyiv-Mohyla Academy»], Kyiv.
- Yarema, S., and Yaroshevska, L. (1995). *Yakym Yarema 1884–1964. Bibliografichnyi pokazhchyk [Yakym Yarema 1884–1964. Bibliographic index]*. Lviv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka u Lvovi Publ.
- Yarema, Y. (1941). *Nimetsko-ukrainskyi pidruchnyi slovnyk [German-Ukrainian help dictionary]*. Lviv: Ukrainske vydavnytstvo Publ.
- Yarema, Y.Y. (1911). Retsenziia “Onufrii Soltys. Uchebnyk nimetskoi movy dlia samoukiv. Nakladom filii Ruskoho tov. pedahohichnoho. Ternopil, 1910. St 80. Ts. 40 sot.” [Review «Onufrii Soltys. German textbook for self-study. Excess of the branch of the Ruskyi pedagogical society. Ternopil, 1910. p. 80]. *Nasha Shkola [Our School], 1, 57–58* (in Ukrainian)
- Yarema, Y.Y. (1923). *Chytanka dlia ukrainskoho narodu z obrazkamy. Chastyna persha. U sviti [Reader for the Ukrainian people with patterns. Part One. In the world]*. Vienna-Praha.
- Yarema, Y.Y. (1932). Do metodyky navchannia chuzhoi movy v nyschkykh kliasakh [To the methodology of teaching a foreign language in elementary school]. Yarema Yakym Yakymovych (1884–1964) – literaturoznavets, pedahoh, psykholog, hromadskiy diiach» [Yarema Yakym Yakymovych (1884-1964) – a literary scholar, a teacher, a psychologist, a public figure]]. Naukovyi arkhiv Naukovoï biblioteky NU «Kyievo-Mohylianska akademiia» [Scientific archive of the Scientific Library of the National University «Kyiv-Mohyla Academy»], Kyiv.
- Yarema, Y.Y., and Pohrebniak, L.P. (1964). *Rosiisko-ukrainskyi veterynarnyi slovnyk (12000 terminiv) [Russian-Ukrainian Veterinary Dictionary (12,000 terms)]*. Kyiv: Naukova dumka Publ.
- Zadorozhna, I.P. (2011). *Orhanizatsiia samostiinoi roboty maibutnikh uchyteliv anhliiskoi movy z praktychnoi movnoi pidhotovky [Organization of independent work of future teachers of English from practical language training]*. Ternopil: Vyd-vo TNPU Publ.
- Zveryuk, R.Y., Smolinska, O.Ye. (ed.). (2017). *Metodychnyi poradnyk z navchannia nimetskoi movy (na osnovi metodyky Yakyma Yaremy) [Methodological Training Advisor of German Language Training (based on Yakyma Yarema's Methodology)]*. Lviv: LNUVMB imeni S.Z. Gzhytskoho Publ.